

ILM FAN XABARNOMASI

Ilmiy elektron jurnali

“RAVSHAN” DOSTONIDA QO‘LLANILGAN REALIYALAR VA ULARNING TAHLILI

Raimov Olimjon

Ergashev Orif

Ro‘zimahmadov Komron

Soatmurodova Sayyora

DTPI talabalari

E-mail: olimjonraimov88@gmail.com

Tel: 99 777 90 17

Annotatsiya: *Ushbu maqolaning asosiy maqsadi mamlakatlarning o‘ziga xosligini bildirib turuvchi xos so‘zlar va so‘z birikmalari ya‘ni realiyalarni “Ravshan” dostonida qanday qo‘llanilishi haqida ma‘lumot berish va ularning tahlili haqida.*

Annotation : *The main purpose of this article is to provide information about the use of specific words and phrases that express the uniqueness of countries, i.e. realities, in the epic “Ravshan” and their analysis.*

Аннотация : *Основной целью данной статьи является предоставление информации об использовании конкретных слов и словосочетаний, выражающих уникальность стран, т.е. реалий, в эпосе «Равшан» и их анализе.*

Kalit so‘zlar: *to‘n, ko‘pkari, ko‘shk, realiya, uloq, quda.*

KIRISH

Realiya - so‘zi lotinchadan olingan bo‘lib “ashyoviy, haqiqiy” degan ma‘nolarni anglatadi. Realialar –u yoki bu xalqning tarixi, ma‘daniyati, maishiy hayoti yoki yashash davriga xos predmet, tushuncha va voqea- hodisalarini ifodalovchi xos so‘zlar. Realialar so‘z birikmalar, maqol, matal ham bo‘lishi mumkun. Realialarning muhim xususiyati ular ifodalaydigan predmetning mohiyatidan kelib chiqadi. Realialar bir vaqtning o‘zida ham tarixiy ham milliy bo‘yoqqa ega bo‘ladi. Realialarning muayyan koloritni aks ettirish xususiyatlari to‘g‘risida XX asrning 50- yillarida tilshunoslar baxs yurita boshladi. Mavjud ilmiy tadqiqotlarni tahlil qilish natijasida realialarga baho berish bo‘yicha bu borada ikki xil qarash borligini ko‘rishimiz mumkin.

-tarjima nuqtai nazaridan qarash

-mamlakatshunoslik asosida yondashish

rus olimasi L.N. Sobolevning fikriga ko‘ra “realialar-maxsus xususiyatga ega bo‘lgan, bir tildan va boshqa mamlakatlardagi tillar muhitida boshqa ekvivalentlari bo‘lmagan milliy so‘z va so‘z birikmalaridir”. Taniqli tarjimashunos olim V.M. Rosselsning ta‘kidlashicha realialar – tarjima qilinayotgan tilga kirib kelgan va asliyat tilda muayyan, milliy, mahalliy narsa va predmet

yoki tushunchalarning nomini ifodalaydigan soʻzlardir. Realiyalar toʻgʻrisida haqiqatga yaqin taʼrifni S.Vlaxova va S.Florinlar berganlar .Unga koʻra :ʼRealiyalar – muayyan bir xalqning hayoti, turmushi urf –odatlar, maʼdaniyati, ijtimoiy taraqqiyotiga oid narsa, predmet, voqea hodisalarni ifodalovchi soʻz va soʻz birikmalari boʻlib, ular milliy va davriy xususiyatga egadirlar. Realiyalarni tushunchasini aniqlashtirish uchun S.Vlaxov va S. Florinlar terminlarga murojaat qilishni tavsiya etadilar. Rus tarjimashunos olimi L. Sobolyev realiyalar tarjimasi borasida shunday deydi: ʼRealiyalar tarjimasi borasida gapirganda ikki xususiyatga eʼtibor berish kerak . 1.Realiyalar alohida tarjima qilinadi. 2.Realiyalar bir tildan boshqasiga oʻgirishda soʻzma –soʻz tarjima tamoyil ishlatib boʻlmaydi. “Realiyalar” yoki “xos soʻzlar” tushunchasi koʻpincha tilshunoslik va falsafa sohalarida muhim mavzu hisoblanadi. Bu tushunchalar tilning qanday qilib aniq narsalarni, yaʼni “realiyalarni” ifodalashini tushuntiradi va turli madaniyatlar, hududlar va xalq anʼanalari bilan bogʻliq. Mana shu mavzu haqida fikr yuritgan taniqli yozuvchi va olimlardan baʼzilari: Vladimir Dal – Dal rus tilining soʻz boyligi, jumladan, xos soʻzlar va dialektlar haqida koʻp maʼlumotlar bergan. U “Rus xalqining tirik xalq tili lugʻati” asarida rus tilidagi turli terminlar, shuningdek, mahalliy va xos soʻzlarni oʻrgangan.

Ferdinand de Sossyur – Tilshunoslikning strukturistik yondashuvi asoschisi sifatida tanilgan Sossyur tilni belgilar tizimi sifatida oʻrgangan. U “Til umumiy nazariyasi” asarida xos soʻzlarni semantika (maʼno) va tilshunoslik nuqtai nazaridan oʻrganish imkoniyatlarini yaratgan. Lev Shcherba – Rus tilshunos olimi boʻlib, u tilning dinamikasini va xos soʻzlarning mazmunini tadqiq qilgan. Uning ishlari, ayniqsa, slavyan tillari va xos soʻzlarni oʻz ichiga olgan keng maʼnodagi tilshunoslik yondashuvida katta ahamiyatga ega. Roman Yakobson – Tilshunoslik va adabiyotshunoslik boʻyicha koʻplab ishlarni yaratgan Jakobson “realiya” tushunchasini, xususan, tilning poetik vazifalari va madaniy xos soʻzlar nuqtai nazaridan oʻrgangan.

ASOSIY QISM.

Biz realiyalarni hikoyalarda, asarlarda, dostonlarda uchratishimiz mumkin. Biz Ravshan dostonida ham realiyalarni uchratishimiz mumkin. Ravshan dostoni folklorchi olim Hodi Zarif (1905-1972) tomonidan birinchi marta 1928- yilda Ergash Jumanbulbul oʻgʻli (1868-1937) ogʻzidan yozib olingan va 1941 -yilda nashr ettirilgan. Ergash shoir “Ravshanni “ni otasi Jumanbulbuldan ,u esa ustoz Kichik Boʻrondan oʻrgangan. Dostonning sayqal topib, badiiy goʻzal asar shaklini olishda Jumanbulbul va Ergash baxshilarning alohida xizmati bor. Ravshan dostoni qofiyali nasr (saj)ning goʻzal namunasidir. Deyarli har bir nasriy parcha -qofiyali. Dostonning vazni ham oʻziga xos. Sheʼriy qismi asosan yetti, sakkiz va oʻn bir boʻgʻinli barmoq vaznida. Baxshi qahramonning ruhiy holati, his hayajoni, voqea rivojining surʼatiga ohangdosh ,ayni shu holatga mos tasvir yoʻsinini topadi. Biz Ravshan dostonida ham realiyalarini koʻrishimiz mumkin. Ular koʻshk, quda koʻpkari, toʻn soʻzlaridir. L.Koʻshk-dalahovli, shahar tashqarisidagi qasr 2.Quda-bir necha qiz uylantirib ,qiz chiqarib, koʻp oilalar bilan quda-andalik munosabatlarini oʻrnatgan. 3.Koʻpkari-uloq yaʼni milliy oʻyin turlaridan biridir. 4.Toʻn-oldi ochiq ,paxtali yoki paxtasiz uzun ustki milliy kiyim ;chopon .Kimxob toʻn .Olacha toʻn. Bu misoldan koʻrinib turibdiki oʻzbek milliy kiyimlarining nomlarini boshqa tilga oʻgirish ancha maʼsulyat ,bilim ,mahorat , mulohaza talab etadi. Lekin ayrim soʻzlarni qanday maʼno anglatishini biz ham bilmasligimiz mumkin ,sababi bu soʻzlarning arxaik soʻzlarga aylanganligi va isteʼmoldan chiqib ketganidir. Masalan : boʻyra – toʻn qamish choʻpidan yasalgan va hozirda bu kiyimni hech kim tika olamaydi va kiymaydi ham. Fyodorovning fikricha realiyalarni tarjima qilishda shu soʻzlarning asliyat tilida tutgan oʻrmini va anglatgan maʼnosini bilish kerak. Bir tildan ikkinchi tilga soʻzlarni tarjima qilish juda mashaqqatli ishdir .Bir biriga yaqin qarindosh tillarda tarjima qilish unchalik katta muammo tugʻdirmasligi mumkin. Ammo uzoq tillar uchun bu oʻta

murakkab holdir. Bundan tashqari ,biz to'nga muqobil variant qilib robe ni olishimiz mumkin. Ba'zi so'zlarni tarjima qilish juda mushkul ,bunga sabab bu so'zlarning arxaik so'z bo'lib iste'moldan chiqib ketganligidadir. Misol qilib **'ko'shk** 'so'zini olishimiz mumkun.ko'shk so'zi hozirda ishlatilmaydigan arxaik so'zga aylangan . Shu sababli bu so'zni ingliz tiliga tarjima qilish biroz mushkulroq. Etimologik ma'lumotlar turkcha ko'shk "**pavilioni**" va fransuzcha kiosk yoki italyan chiosco orqali kelib chiqishi o'rta farscha ko'sk, saroy, portiko so'ziga ishora qiladi. Ko'shk so'zini ingliz tiliga "**pavilion**" deb tarjima qilishimiz mumkun. **Pavilion** – a summer house or other decorative building used as a shelter in a park or large garden. **Ko'pkari** -O'rta Osiyo xalqlarining qadimiy ommaviy, milliy o'yinlaridan biri. Asosan g'alaba va hosil bayramlari, to'y va sayillar munosabati bilan o'tkazilgan. Hukmdor va har xil amaldorlardan tashqari o'ziga to'q odamlar, hatto oddiy aholi ham uloq o'yinlarini tashkil etgan. **Uloq** -ko'pkari turkiy xalqlar ayniqsa, uning **qo'ng'iroq, qurama, ming, mang'it, oyrat, yoyilma, kenegas, qipchoq, barlos**, kabi urug'lari orasida ommalashgan.

XULOSA

Bu asarda realiyalarning qo'llanishidan asosiy maqsad asardagi joyning o'zigi xosligini ko'rsatib berishdan iboratdir. Va shuningdek asarni badiiy tasvir bilan boyitishdir. Realialar asarda ishlatilganda uni bir tildan boshqasiga o'girish ya'ni tarjima qilishda ba'zi muammolarga duch kelinadi. Masalan, asarda qo'llanilgan to'n so'zini oladigan bo'lsak, ingliz tilida yoki boshqa tillarda bu o'zbek tiliga xos so'z bo'lgan to'nning muqobilini topish bir muncha qiyinchilik tug'diradi, chunki asardagi so'z o'rnida boshqasini qo'llasakda bu so'zning o'zidek ma'noni saqlab qola olmaydi. Va shuning uchun asardagi yozuvchi o'y fikrlari hamda ichki kechinmalarini asarning o'quchilariga yetkazib berishda yanglish tushuncha paydo qilishi mumkin. Shu sababli , bu kabi so'z birikmalarini tarjima qilishda mahoratli bo'lish talab etiladi. Yoki quda so'zini oladigan bo'lsak, ingliz tilida parents-in-law deb tarjima qilinadi bu yerda esa, aslidek ma'no saqlanib qolgan, va yozuvchi maqsad qilgan fikrni tarjimon o'quvchilarga yetkaza oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Jo'ramururodova,Z&Solij onov .J(2022 ,April) J.K ROULNING "BIDL QISSANAFIS ERTAKLARI" (THE TALES OF BEEDLE THE BARD) ASARIDAGI ANTROPONIMLARNING O'ZBEK TILIDAN INGLIZ TILIGA TARJIMA QILISHDAGI MUAMMOLAR
2. .Kamoljonovich,S.J (2022) J.K ROULNING FANTASTIK ASARIDAGI ANTROPONIMLARNING LINGVO -PERSPEKTIVE MUAMMOLARI.
3. Saidov, S. (2021). Ibn al-Muqaffaning islom tarjima san'atiga qo'shgan hissasi. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 7(1).
4. Sodiqova Salima Zohidovna "Badiiy asarlarda realiyalar tarjimasi"
5. "Ravshan" dostoni